

ДОПУСТИМІСТЬ ДОКАЗІВ У ПРАКТИЦІ ЄСПЛ ЯК ГАРАНТІЯ СПРАВЕДЛИВОГО СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ

ADMISSIBILITY OF EVIDENCE IN ECHR PRACTICE AS A GUARANTEE OF A FAIR TRIAL

Панова А.В., к.ю.н.,

асистентка кафедри кримінального процесу

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Тищенко Д.Р., студент III курсу факультету прокуратури

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Дана стаття досліджує: роль допустимості доказів у гарантуванні справедливого судового розгляду, практику Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) щодо допустимості доказів, критерії, яким мають відповідати докази, щоб вважатися допустимими, винятки з правил допустимості доказів, перспективи подальших досліджень у цій сфері.

У статті зазначається, що допустимість доказів – це ключовий аспект права на справедливий судовий розгляд. Рішення ЄСПЛ мають значний вплив на національні законодавства та судові практики. Розуміння практики ЄСПЛ щодо допустимості доказів є важливим для юристів, правозахисників та всіх, хто цікавиться питаннями справедливого судового розгляду.

Методами даного дослідження є: аналіз Конвенції про захист прав людини і основних свобод та прецедентного права ЄСПЛ, вивчення національного законодавства та практики України щодо допустимості доказів у світлі практики ЄСПЛ, дослідження різних видів доказів, які можуть бути визнані допустимими або недопустимими ЄСПЛ.

В результаті дослідження: доведено, що право на справедливий судовий розгляд є основоположним принципом права, закріпленим у статті 6 Конвенції. Визначено, що одним із ключових аспектів цього права є питання допустимості доказів, які використовуються в судовому процесі. Встановлено, що ЄСПЛ протягом багатьох років послідовно розвивав свою практику щодо допустимості доказів. Визначено, що для того, щоб вважатися допустимим, доказ має відповідати ряду критеріїв, включаючи законність, надійність, релевантність та справедливість. Висвітлено, що при оцінці допустимості доказів ЄСПЛ бере до уваги ряд факторів, включаючи спосіб отримання доказу, його надійність, важливість та можливість оспорити. Розглянуто винятки з правил допустимості доказів, які застосовуються ЄСПЛ. Визначено перспективні напрямки подальших досліджень, пов'язані з розвитком практики ЄСПЛ щодо допустимості доказів.

У статті комплексно досліджено питання допустимості доказів у практиці ЄСПЛ з урахуванням останніх рішень Суду.

Результати дослідження можуть бути корисними для юристів, правозахисників, суддів та всіх, хто цікавиться питаннями справедливого судового розгляду

Ключові слова: допустимість доказів, ЄСПЛ, справедливий судовий розгляд, законність, надійність, релевантність, справедливість, права людини.

This article explores the role of admissibility of evidence in ensuring a fair trial, the practice of the European Court of Human Rights (ECHR) regarding the admissibility of evidence, the criteria that evidence must meet to be considered admissible, exceptions to the rules of admissibility of evidence, and prospects for further research in this area. The article notes that the admissibility of evidence is a key aspect of the right to a fair trial. The decisions of the ECHR have a significant impact on national legislation and judicial practices. Understanding the ECHR's practice regarding the admissibility of evidence is important for lawyers, human rights defenders, and anyone interested in issues of fair trial. The methods of this study include analysis of the European Convention on Human Rights and the ECHR's case law, study of national legislation and practices in Ukraine regarding the admissibility of evidence in light of the ECHR's practice, and examination of various types of evidence that may be considered admissible or inadmissible by the ECHR. The research results demonstrate that the right to a fair trial is a fundamental principle of law enshrined in Article 6 of the Convention. It is identified that one of the key aspects of this right is the issue of the admissibility of evidence used in court proceedings. It is established that the ECHR has consistently developed its practice regarding the admissibility of evidence over many years. It is determined that for evidence to be considered admissible, it must meet a number of criteria, including legality, reliability, relevance, and fairness. It is highlighted that in assessing the admissibility of evidence, the ECHR takes into account a number of factors, including the manner in which the evidence was obtained, its reliability, importance, and the possibility of challenging it. Exceptions to the rules of admissibility of evidence applied by the ECHR are considered. Promising directions for further research related to the development of the ECHR's practice regarding the admissibility of evidence are identified. The article comprehensively examines the issue of admissibility of evidence in the practice of the ECHR, taking into account the Court's latest decisions. The research results may be useful for lawyers, human rights defenders, judges, and anyone interested in issues of fair trial.

Key words: admissibility of evidence, ECHR, fair trial, legality, reliability, relevance, fairness, human rights.

Постановка проблеми. Зростання кількості справ, поданих до Європейського суду з прав людини, свідчить про не вирішені проблеми з дотриманням права на справедливий суд у багатьох країнах, включаючи Україну. Питання допустимості доказів є одним із ключових аспектів справедливого судового розгляду, адже саме від нього залежить законність та обґрунтованість судового рішення. Недотримання стандартів допустимості доказів, встановлених ЄСПЛ, може призвести до скасування судових рішень та порушення прав людини.

Існують розбіжності між національним законодавством та практикою ЄСПЛ щодо допустимості доказів. Нечіткість та неоднозначність формулювань у законодавстві та судовій практиці створюють ризик необґрунтованого відхилення або прийняття доказів. Відсутність

єдиного підходу до оцінки допустимості доказів може призвести до нерівного доступу до правосуддя.

Дослідження практики ЄСПЛ щодо допустимості доказів допоможе гармонізувати національне законодавство та судову практику з європейськими стандартами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання, пов'язані з рішеннями Європейського суду з прав людини та їх практичним застосуванням, постійно досліджуються в юридичній науковій літературі. Цій темі приділяють увагу провідні юристи з європейських країн, включаючи й Україну.

Ще в минулому такі відомі українські правознавці, як Б. Кістяківський, М. Ковалевський, М. Рененкамф, В. Корецький та інші, досліджували гуманістичний аспект права.

В наш час такі науковці, як Е. Бредлі, В. Волосюк, В. Денисов, М. Дженіс, Р. Кей, С. Шевчук, Ю. Шемшученко та інші, зосередили свою увагу на вивченні окремих аспектів захисту трудових прав, що здійснюється Європейським судом.

Мета наукової статті полягає у вивченні та узагальненні теоретичних та практичних аспектів допустимості доказів у практиці ЄСПЛ, це включає: аналіз Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та прецедентного права ЄСПЛ щодо допустимості доказів; вивчення національного законодавства та практики України щодо допустимості доказів у світлі практики ЄСПЛ; дослідження різних видів доказів, які можуть бути визнані допустимими або недопустимими ЄСПЛ; аналіз винятків з правил допустимості доказів, які застосовуються ЄСПЛ а також визначення перспективних напрямків подальших досліджень.

Виклад основного матеріалу дослідження. Стаття 1 КПК України [1] чітко визначає, що одним із джерел кримінального процесуального законодавства України є міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою. Це твердження свідчить про те, що Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція) визнається не лише джерелом кримінального процесуального права, але й невід'ємною частиною кримінального процесуального законодавства України [2].

В ширшому контексті, згідно зі статтею 9 Конституції України [3], Конвенція стає частиною національного законодавства як чинний міжнародний договір, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою.

Питання місця міжнародних договорів України та їх функціонування в системі національного права вже давно й досконало вивчені, тому зазвичай не викликають серйозних теоретичних чи практичних ускладнень. Однак, важливо пам'ятати, що на основі Конвенції був створений Європейський суд з прав людини, який, формально залишаючись контрольним механізмом дотримання Конвенції, фактично давно вже вийшов за межі цього статусу й перетворився на впливовий чинник загальноєвропейського, а можливо й світового рівня [4].

Європейський суд створив власне прецедентне право, яке має значну вагу, значення й вплив на національні правові системи європейських (і не тільки) держав. Висновок про те, що самого тексту Європейської конвенції недостатньо для розуміння механізму її дії, вже давно став аксіомою. Як зазначає відомий дослідник Джеремі Макбрайд, саме тлумачення положень Конвенції Європейським судом «надає руху цьому механізмові». В зв'язку з цим, надзвичайно важливо чітко визначити місце практики Європейського суду та її юридичне значення для здійснення кримінального судочинства в Україні.

Відповідь на це питання не є однозначною, адже рішення Суду, на відміну від Конвенції, не є міжнародним договором України й, відповідно, не входять до складу національного законодавства (згідно зі ст. 9 Конституції України) чи кримінального процесуального законодавства (згідно зі ст. 1 КПК України) [4].

Тому, виникає потреба у детальному дослідженні цієї теми, щоб чітко окреслити роль та значення практики ЄСПЛ для українського кримінального процесу.

Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод не містить чітко визначених правил допустимості доказів, це цілком зрозуміло, адже в різних європейських країнах існують різні традиції та підходи до цього питання. Тому, питання допустимості доказів, як правило, вирішуються на основі національного законодавства й національними судами [5, с. 177].

Однак, фраза «В законному порядку», закріплена в ч. 2 ст. 6 Конвенції, не є простим відсиланням до національного законодавства, на думку Суду. Це не означає,

що Суд не може оцінювати доказову діяльність на предмет дотримання прав, гарантованих Конвенцією, або відповідності порядку, передбаченого національним законодавством, вимогам справедливого кримінального провадження.

Як зазначає В. В. Тютюнник, «Суд не має повноважень визначати, чи певні докази було отримано незаконно, а перевіряти, чи така «незаконність» не спричинила порушення іншого права, гарантованого Конвенцією» [6, с. 83].

Саме тому у своїх рішеннях Суд допускає окремі міркування з питань допустимості доказів і доказування загалом.

Європейський суд визнає недопустимими докази, отримані:

1. В результаті катування або нелюдського поводження. Суд вважає, що такі докази роблять судовий розгляд несправедливим, незалежно від їх впливу на засудження [7].

2. Під тиском. Суд не визнає такі докази автоматично несправедливими, але створює сильну презумпцію несправедливості. Суд може, але не зобов'язаний, відкинути такі докази, ґрунтуючись на всіх обставинах справи [8].

Суд не визнає катування, жорстокість чи приниження гідності, адже це суперечить суті права.

Суд подібно ставиться до використання в судовому розгляді доказів, отриманих з порушення права на справедливий судовий розгляд (ст. 6 Конвенції) [2].

Наразі не існує чіткого переліку вимог до справедливого судового розгляду, адже вони можуть змінюватися з часом.

Умовно можна виділити три групи складових цього права:

1. Органічні: доступ до правосуддя, забезпечення виконання судових рішень.

2. Інституційні: незалежність і безсторонність суду, створення суду на основі закону.

3. Процесуальні: розумність строків розгляду, публічність розгляду, обґрунтованість судового рішення, презумпція невинуватості, гарантії прав обвинуваченого, допустимість доказів (доказування).

Важливо розуміти, що всі ці складові елементи взаємопов'язані [5, с. 178].

Суд допускає використання доказів, отриманих з порушенням права на повагу до особистого і сімейного життя (ст. 8 Конвенції), якщо: це допускається законодавством відповідної держави, немає сумнівів у їх достовірності.

Наприклад, у справі «Шенк проти Швейцарії» Суд не визнав використання незаконно отриманого магнітофонного запису порушенням права на справедливий судовий розгляд.

Суд при прийнятті рішення врахував:

1. Можливість оскарження автентичності запису.

2. Наявність інших доказів винуватості особи.

3. Те, що запис був одержаний не поліцією, а приватною особою [9].

Варто також розглянути приклад, де суд висловився щодо допустимості доказів, отриманих таємними агентами правоохоронних органів.

У двох схожих справах Суд прийняв різні рішення:

1. «Люди проти Швейцарії». Суд не виявив порушення права на справедливий судовий розгляд. Обґрунтування:

– Таємний агент був приведений до присяги.

– Про його завдання було повідомлено судді-слідчому.

– Було порушено попереднє розслідування.

– Не було підбурювання до злочину [10].

2. «Тейксейра де Кастро проти Португалії». Суд визнав порушення права на справедливий судовий розгляд. Обґрунтування:

– Поліція діяла без судового контролю.

– Не було інформації про попередні злочини заявника.

– Попереднє розслідування не було порушено.

– Таємні агенти спричинили виникнення злочинного умислу [11].

Суд підкреслив, що використання свідчень таємних агентів має бути обмежено та гарантовано, навіть у боротьбі з наркотиками. Право на справедливий суд не може бути принесено в жертву доцільності. Публічний інтерес не може виправдати використання свідчень, отриманих під тиском поліції.

Також, суд подібно ставиться до використання в судовому розгляді показань, отриманих від обвинуваченого всупереч його праву на мовчання та свободу від самообмови. Суд визнає, що це право є основою для справедливого судового розгляду (ст. 6 Конвенції).

Суд при визначенні порушення права на мовчання враховує:

1. Чи були обставини примусом до давання свідчень.
2. Чи використовувалась згодом отримана інформація в кримінальному провадженні проти особи.

Приклади порушення права на мовчання:

1. Примус працівника дати показання про комерційну діяльність [12].
2. Штраф за відмову надати банківські виписки [13].
3. Допит особи в неадекватному стані [14].

Суд також визнає, що особа може не усвідомлювати свої права. У таких випадках Суд може визнати порушення права на мовчання, навіть якщо не було явного примусу.

Висновки. Отже, право на справедливий судовий розгляд є основоположним принципом права, закріпленим у статті 6 Конвенції про захист прав людини та основних свобод. Одним із ключових аспектів цього права є питання допустимості доказів, які використовуються в судовому процесі.

Європейський Суд з прав людини протягом багатьох років послідовно розвивав свою практику щодо допустимості доказів. Суд визнав, що для того, щоб вважатися допустимим, доказ має відповідати ряду критеріїв, включаючи:

1. Законність: Доказ має бути отриманий законним шляхом, з дотриманням усіх процесуальних норм.
2. Надійність: Доказ має бути достовірним і ґрунтуватися на фактах.
3. Відповідність: Доказ має бути релевантним до предмета розгляду справи.
4. Справедливість: Доказ не має бути отриманий шляхом порушення прав людини.

При оцінці допустимості доказів ЄСПЛ бере до уваги ряд факторів, включаючи: спосіб отримання доказу, надійність доказу, важливість доказу, можливість оскаржити доказ.

Щодо подальших досліджень, варто зазначити, що практика ЄСПЛ щодо допустимості доказів постійно розвивається, тому важливо стежити за останніми рішеннями Суду з цього питання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9-10. № 11-12. № 13. Ст. 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 20.02.2024).
2. Європейська конвенція з прав людини. Конвенцію ратифіковано Законом № 475/97-ВР від 17.07.1997. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 20.02.2024).
3. Конституція України: Закон України від 28.06.1996. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
4. Беляєва К. В. Кримінальне процесуальне право України: навч. посіб. / За ред. проф. В. Г. Гончаренка та В. А. Колесника. Акад. адвокатури України. К.: Юстініан, 2014. 573 с.
5. Валнярчук В. В. Допустимість доказів (доказування) в практиці Європейського Суду. *Публічне право*, 2015. № 2. С. 177–183.
6. Тотюник В. В. Вплив практики Європейського суду з прав людини на розвиток інституту допустимості доказів у кримінальному процесі України. *Юрист України*, 2013. № 3(24). С.82–87.
7. Яллох проти Німеччини. 11.07.2006. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/docx/pdf?library=ECHR&id=001-125204&filename=CASE%20OF%20JALLOH%20v.%20GERMANY%20-%20%20%205BUkrainian%20Translation%20summary%20by%20the%20Lviv%20Laboratory%20of%20Human%20Rights.pdf&logEvent=False> (дата звернення: 20.02.2024).
8. Гефген проти Німеччини. 30.06.2008. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/docx/pdf?library=ECHR&id=001-126166&filename=CASE%20OF%20G%C3%84FGEN%20v.%20GERMANY%20-%20%20%205BUkrainian%20Translation%20summary%20by%20the%20Lviv%20Laboratory%20of%20Human%20Rights.pdf&logEvent=False> (дата звернення: 20.02.2024).
9. Які докази мають визнаватися недопустимими. URL: <https://prikhodko.com.ua/my-i-zmi/my-i-zmi/stattya/yaki-dokazi-mayut-viznavatisya-nedorustimimi/> (дата звернення: 20.02.2024).
10. Люді проти Швейцарії. 23.04.1992. URL: <http://eurocourt.in.ua/Article.asp?Aldx=433> (дата звернення: 20.02.2024).
11. Тейсейра де Кастро проти Португалії. 09.06.1998. URL: https://ips.ligazakon.net/document/so1246?ed=1998_06_09 (дата звернення: 20.02.2024).
12. Саундерс проти Сполученого Королівства. 17.12.1996. URL: <http://eurocourt.in.ua/Article.asp?Aldx=408> (дата звернення: 20.02.2024).
13. Jones та інші проти Сполученого Королівства. 19.09.2000. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/docx/pdf?library=ECHR&id=001-150992&filename=CASE%20OF%20JONES%20AND%20OTHERS%20v.%20THE%20UNITED%20KINGDOM%20-%20%20%205BUkrainian%20Translation%20summary%20by%20the%20COE%20Human%20Rights%20Trust%20Fund.pdf&logEvent=False> (дата звернення: 20.02.2024).
14. Функе проти Франції. 25.02.1993. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/169120___169120 (дата звернення: 20.02.2024).